

Szent István születési ideje

Első királyunk születési idejéről három forrás háromféle évszámot ad. A 14. századi krónikakompozíció bizonytalan korból való bejegyzése 969-re, a 13. századi Kézai Simon 967-re, a lengyel források (közülük időben elsőként a 13. századi kamienieci évkönyv) 975-re tették ennek dátumát.¹ Kézai adata eleve elesik, mivel a megfelelő részekben a krónikaszerkesztmény 13. századi szövegének kivonata lévén, 967. évi dátuma 969-ből torzult téves olvasás vagy másolási hiba következtében.² A fentmaradó két évszám közül a történetírók köztörténeti jellegű megfontolások (István házasságának, gyermekei születésének vélelmezhető időpontjai) alapján döntöttek valamelyik mellett, illetve a forrásos bázisról letérve neveztek meg más és más dátumokat.³ Mályusz Elemér ez utóbbi eljárásról kemény ítéletet mondott: e szerzők „önkényesen, feltevések és meggondolások alapján” jártak el, „amelyek többé-kevésbé tetszetősek, de a kútfői megalapozottságot egyaránt nélkülözik s éppen ezért mellőzhetőek. Forráskritikailag mérlegelhetőnek így csak... három adat”, Kézai kiestével viszont csupán két adat marad.⁴ A módszertani szigorot erőteljesen képviselő Mályusznak maradéktalanul igaza lenne, ha két jó, azaz megbízható forrás állna szemben egymással, illetve ha legalább az egyik vonatkozó részének hitele lenne vitán felüli. Erről azonban, sajnos, nincs szó. A lengyel források késeiek, többükön a magyar legendairóladalom (főleg Hartvik szövege) ismeretének nyoma mutatható ki, azzal pedig, hogy Szent István második feleségének a lengyel Adelhaidot tették meg, hiteltelen voltukról állítottak ki bizo-

---

¹ *Scriptores rerum Hungaricarum. I-II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery.* Budapestini 1937–1938. (a továbbiakban: SRH.) I. 311–312.; *Simonis de Kéza, Gesta Hungarorum.* Ed. and translated by László Veszprémy and Frank Schaer. Ceupress 1999. 100.; *Monumenta Poloniae historica. I–VI.* Warszawa 1960–1961. (a továbbiakban: MPH.) II. 777. (cgyéb adatok: MPH. III. 669–670., 700.)

² Döry Ferenc: Szent István családi története. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján.* II. Szerk. Serédi Jusztinián. Bp. 1938. 563.

³ Ezekről tájékoztatást ad Döry Ferenc: a 2. jegyzetben i. m. 563–564.; Mályusz Elemér: I. István születési éve. *Levéltári Közlemények* 39 (1968) 199–201. Az újabb állásfoglalások közül említendő Györffy György: *István király és műve.* Bp. 1977. 112. Magam korábban 969 és 975 közül az utóbbit részesítettem előnyben. Kristó Gyula–Makk Ferenc: *Az Árpád-ház uralkodói.* I. P. C. Könyvek. Bp. 1995. 32.

⁴ Mályusz Elemér: a 3. jegyzetben i. m. 199.

nyítványt.⁵ Nem áll lényegesen jobban a helyzet a magyar forrással sem. Hogy a 14. századi krónikakompozíció melyik részének szerzője írta le elsőként a születési dátumot, valószínűleg örökre homályban marad. Maga Mályusz is pusztán prejudikálta, hogy ez a Kálmán kori gestaíróhoz köthető. Az előítélet már ott tetten érhető, amikor Mályusz az ellen emelte fel hangját, hogy „szó nélkül belenyugodjunk a fordulatba”, miszerint a lengyel forrásoknak van igazuk a magyar krónikával szemben, mivel ezzel „együtt járna annak a feltevésnek a helyeslése, hogy legfontosabb középkori kútfőnk kormeghatározása pontatlan és elfogadhatatlan”.⁶ Arról sem vagyunk biztosítva, hogy a sokszori másolás után a 969. évi dátum nem romlott-e, miképpen bizonyos, hogy Kézai 967-es évszáma romlás eredménye (más kérdés, hogy 969-ből vagy egy más, a 13. századi szövegállagban megvolt dátumból torzult-e). Sajnos, azt sem tudjuk megmondani, hogy a 969. és a 975. évi dátumok (illetve amennyiben romlottak, azok előképei) honnan kerültek be az idézett forrásokba. Ugyanakkor a 969. (de akár még a 975.) évi kelettel szemben is jogos ellenvetések fogalmazódtak meg. Ha házassága Gizellával 996-ra tehető,⁷ miért várt volna István a friggyel 27 (de akár még 21) éves koráig? Annál kevésbé érthető ez, hiszen neki a dinasztiaág fennmaradásáról kellett gondoskodnia. Ugyancsak ellentmondanak a 969. (és 975.) évi születési dátumnak azok az — István életkorát minősítő — adatok, amelyek többnyire apja, Géza halálának, illetve István főhatalomba való kerülésének időpontjára, 997-re vonatkoznak.

Összesen öt ilyen adattal rendelkezünk. Lássuk ezeket sorjában! 1. Az 1001. évi keltű (de 1002-ből való) pannonhalmi kiváltságlevél akként fogalmaz István nevében, hogy „igyekeztem... az utódok emlékezetének megörökíteni azt a támogatást, amit Boldog Márton érdemei révén gyermekkoromban (*in puericia mea*) tapasztaltam”,⁸ ami mögött minden bizonnyal a Koppány elleni 997. évi sikeres, német segítséggel megvívott háború értendő. 2. A nagyobbik István-legenda szerint „a kisfiú (*infans*) királyfihoz illő nevelésben részesülve növekedett, miután pedig a gyermekkorból (*pueritia*) kinőve a serdülőkorok épp csak az első lépcsőfokára (*primum gradum adolescentie*) hágott”, apja, Géza összehívta Magyarországnak főembereit, s úgy rendelkezett, hogy utána fia uralkodjék. Néhány sorral alább a legenda a már főhatalmat elnyert Istvánt ifjúnak (*iuvenis*) nevezte.⁹ Az előbbi

---

⁵ Kristó Gyula: A magyarok és lengyelek kapcsolatai a 10–12. században a források tükrében. Történelmi Szemle 41 (1999) (sajtó alatt).

⁶ Mályusz Elemér: a 3. jegyzetben i. m. 203., 201.

⁷ Döry Ferenc: a 2. jegyzetben i. m. 569–570.; Szántó Konrád: Boldog Gizella első magyar királyné élete. Bp. 1988. 54.

⁸ Diplomata Hungarica antiquissima. I. Edendo operi praefuit Georgius Györfy. Budapestini 1992. (a továbbiakban: DHA. I.) 39. Magyar fordítása: in: Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. 15. Szeged 1999. (A továbbiakban: ÁKÍF.) 39–40.

⁹ SRH. II. 381.; ÁKÍF. 276.

aktus kelte ismeretlen, de a legnagyobb valószínűség szerint 996–997-re helyezhető, míg István 997-ben lépett apja örökébe. 3. A kisebbik István-legenda szerint Géza halála után a főemberek és a nép „a még gyermek Istvánt (*adhuc puer*)” az ország trónjára emelték.¹⁰ 4. Hartvik legendája e helyen a kisebbik István-legenda szövegét követve, de ugyanakkor azt módosítva úgy fogalmazott, hogy „a még ifjú Istvánt (*adhuc adolescens*)” ültették trónra.¹¹ 5. A 14. századi krónikakompozíció azzal indította a Koppány elleni – 997. évi – összecsapás leírását, hogy „Szent István király már ifjú korában (*in adolescentia*)” viselte e háborút.¹² Megkönnyíti dolgunkat, hogy az öt tudósítás mindegyike úgyszólván azonos időre, 997-re (esetleg a 2. szám alatt idézett egyik hír 996–997-re) keltezhető. Ugyanakkor meg is nehezíti, hiszen a lényegében azonos korú Istvánra az öt kútfőben három különféle minősítés olvasható: a *puer* (*pueritia*), *adolescens* (*adolescentia*) és *iuvenis*. (Az *infans*tól azért tekinthetünk el, mert a szöveg szerint ez István fiatalabb korára vonatkozó állapotot fejezett ki, időben megelőzte a *pueritiát*.) Ugyancsak figyelmen kívül hagyhatom a *iuvenist* is, mert a nagyobbik legendában annak a 6. fejezetnek az élen szerepel, amely egyfelől ugyan közvetlenül következik Géza 997. évre tett halálának leírása után, de amelyben egyaránt szó esik a Márton főpap és Szent György zászlaja alatt folytatott hadjáratokról (ahol az előbbin a Koppány, az utóbbin pedig a jóval később Ajtony ellen vívott háború értendő).¹³ Mivel éppen a 6. fejezettel befejeződött a legenda kronologikus tárgyalási rendje (ennek igazolására két példa: a koronázásról, ami 1000/1001-ben történt, csak jóval később, a 9. fejezetben esik szó, Istvánnak Gizellával kötött, bizonyosan 996. évi házasságáról pedig még hátrább, csak a koronázás leírását követően), így az Istvánra alkalmazva itt szereplő *iuvenis* minősítésnek nincs egyetlen dátumhoz köthető tartalma. Istvánt 997-ben eszerint a források egyik csoportja *puer*nek, másik csoportja *adolescens*nek minősítette, illetve a *pueritia* és az *adolescentia* szavakkal jelölt életkori szakaszban helyezte el.

A továbbiakban a kérdés az: mit jelentettek ezek a minősítések a középkorban, sőt egyáltalán jelentenek-e az életkor szempontjából hasznosítható információt? Erre a kérdésre a szakirodalomban eddigelé két válasz született. A pozitív feleletet Mályusz Elemér, a negatívát Veszprémy László fogalmazta meg. Mályusz Elemér a középkorban nagy tekintélynek örvendő 7. századi Isidorus Hispalensis művére¹⁴ támaszkodva akként foglalt állást: „Tudomásul kell tehát vennünk, hogy az Ety-

---

¹⁰ SRH. II. 394.; ÁKÍF. 304.

¹¹ SRH. II. 407.

¹² SRH. I. 312–313.; ÁKÍF. 369.

¹³ Gyula Kristó: Ajtony and Vidin. In: *Studia Turco-Hungarica. V. Turcic-Bulgarian-Hungarian Relations (VIth–XIth Centuries)*. Bp. 1981. 131.

¹⁴ *Isidorus Hispalensis: Etymologicac*. Ed. W. M. Lindsay. Oxonii–Londini–Novi Eboraci 1911. XI, 2, 1–8.

mologiae szerint infantia a 7. évig tart, pueritia a 14.-ig, adolescentia a 28.-ig, iuventus az 50.-ig”, de szokás volt az első hármat összefogva a 28. évig tartó teljes életszakaszt *pueritiának* nevezni. Így jutott Mályusz arra a végeredményre, hogy István a magyar forrás adatának megfelelően 969-ben született, hiszen 997-ben 28 éves volt.¹⁵ Veszprémy László nem fogadta el Mályusz érvelését, úgy vélte, hogy a *puer* és az *adolescens* kor egységesen *puerként* minősítésével Mályusz „megkerüli a problémát”. Veszprémy nem csupán általában, hanem konkrétan is tagadó álláspontra helyezkedett. Szerinte a nagyobbik legenda „az életkor szempontjából nem értékelhetően fogalmaz”. Elismerte ugyan: „nehezen megválaszolható kérdés, hogy Istvánt 997-ben, illetve körül miért nevezik puernek”, de a kérdést azzal kívánta megoldani, hogy feltette: „a legendában nem konkrét életkort jelöl a puer-szó, hanem a Kisebbik legenda irodalmi előképéből származhat a megfogalmazás”, méghozzá a *puer* Dávid és Góliát Bibliában leírt küzdelméből. Hartvik pedig azért törölte a *puer* szót István neve mellől, nehogy a *puer* Salamon, a magyar király párhuzamba állítható legyen a *puer* Szent Istvánnal. Veszprémy úgy látta: a krónikakompozíció „is tudatosan küzd a puer-szemlélet ellen”, hiszen a Koppány elleni háborút István serdülőkorára tette.¹⁶

Magam úgy látom, van lehetőség arra, hogy a fent idézett öt forrás valamennyi adatát felhasználjam István 997. évi életkora megállapításához, s így közvetve születési ideje meghatározásához. A kérdést onnan lehet megközelíteni, hogy bár egyazon évre (997-re) nézve a kútfők egyik fele Istvánt *puernek*, másik fele *adolescensnek* minősíti, ez nem használhatatlanságukat bizonyítja, nem azt, hogy kronológiai következtetések levonására alkalmatlanok, mert van kulcs annak igazolására, hogy a maga kategóriájában mindkét minősítésnek igaza van. Az egyik kulcsot Mályusz Elemér adta a kezünkbe, amikor arra hívta fel a figyelmet, hogy a középkor életkori szakaszainak minősítésében az isidorusi normát (mint a középkorban nagy tekintélynek örvendő szerző szentenciáját) kell érvényesíteni. Hogy ezt ismerték és alkalmazták Magyarországon, azt a nagyobbik legenda idézett helye mutatja. Eszerint István *infansként* növekedett, kinőtte a *pueritiát*, majd az *adolescentia* alsó lépcsőfoka következett, utóbb pedig *iuvenis* lett. Aki ezt leírta, annak feltétlenül ismernie kellett az életkorok megnevezéséről szóló isidorusi állásfoglalást, hiszen Szent István élete egyes szakaszainak emlegetése és azok sorrendje pontosan megfelel az Isidorusnál olvasható *infantia — pueritia — adolescentia — iuventus* terminusoknak. A nagyobbik legenda ezzel arra is alkalmassá válik, hogy belőle István születésének idejére következtetést vonhassak le. Mivel abban az időben, amikor Géza Istvánt jelölte ki utódául (feltehetően közvetlenül halálát megelőzően, 996–997-ben), István már elhagyta a *pueritia* (a 14. életévvel záruló) életszakaszt,

---

¹⁵ Mályusz Elemér: a 3. jegyzetben i. m. 202–203.

¹⁶ Veszprémy László: Szent István felövezéséről. Hadtörténelmi Közlemények 102 (1989) 10–11. Veszprémy nézetét fogadta el Thoroczky Gábor: in: ÁKÍF. 276. 966. jegyzet.

és az *adolescentia* első lépcsőfokára (*primus gradus*) hágott. Hogy ezen pontosan mit kell érteni, nem tudom, de nem alaptalan azt feltételezni, hogy a szerző arra akart ezzel utalni: István csak kevéssel lépte túl a 14. életévét, azaz 15–17 éves lehetett. Eszerint születése 979–981 közé tehető. Amikor a művelt Hartvik püspök a kisebbik legendában azt olvasta, hogy István *puerként* vette át (997-ben) a főhatalmat Géza halála után, joggal ütközhetett meg ezen, hiszen tudhatta, hogy István ekkor már elmúlt 14 éves, az isidorusi norma szerint tehát már az *adolescentia* szakaszában járt. Ennélfogva a kisebbik legenda szövegén apró, de nagyon árulkodó módosítást hajtott végre, a *puer* szót *adolescensre* cserélte fel, ám a kisebbik legendában a *puer* mellett szerepelt *adhuc* (még) szót meghagyta. Ezzel a kisebbik István-legendából kölcsönzött szöveg Hartviknál olyan értelmet kapott, mintha István még *adolescensként* jutott volna az ország trónjára, azaz közvetlenül 28. életéve előtt (vagyis mielőtt még kilépett volna az *adolescentia* szakaszából). Hartvik ezen „hírének” önálló forrásértéket nem tulajdoníthatok, hiszen a kisebbik István-legendája szövegén alapul, s a szerző a szükségesnek ítélt változtatás elvégzése után elfelejtette törölni az így már oda nem illő *adhuc* szócskát. Mivel a 14. századi krónikakompozíció azon fejezete, amelyben az szerepel, hogy István *in adolescentia sua* harcolt Koppány ellen, a Hartvik-legendája használatát mutatja,¹⁷ így ez szintén nem tekinthető önálló hírforrásnak az István életkora megállapítását célzó vizsgálatok során.

A források másik csoportja (a pannonthalmi oklevél és a kisebbik István-legendája) Istvánt *puernek* tekinti 997-ben. A pannonthalmi kiváltságlevél erre utaló *in puericia mea* kifejezésének eredetéről nem tudok érdemben nyilatkozni. Az értékítélet attól függ, hogy az oklevél e szavakat tartalmazó része a szöveg eredeti (11. század eleji) állományához tartozott-e, vagy későbbi interpoláció. Nem tekintve át az erre vonatkozó kiterjedt szakirodalmat,¹⁸ csak egy-két problémára utalok. Az itt olvasható Koppány-féle történet sokak által elfogadott és a kritikai kiadásban is tükröztetett interpoláltságvával¹⁹ szemben újabban többen vélekednek ennek hitelessége mellett. Mályusz Elemér a pannonthalmi oklevelet „éppen elbeszélő részében interpoláló kéztől a legkevésbé érintettnek” fogta fel.²⁰ Legfrissebben Érszegi Géza egy egyes számban és egy többes számban fogalmazott István kori pannonthalmi oklevél lehetőségét vetette fel.²¹ Ugyancsak Érszegi az oklevélben említett német-magyar szembeállásról — amelyre első renden vonatkozik az *in puericia mea* kifejezés — úgy vélekedett, hogy az — szemben a közvélekedéssel — nem István és Koppány ellen-

---

¹⁷ Veszprémy László: a 16. jegyzetben i. m. 11.

¹⁸ Thoroczky Gábor: Szent István pannonthalmi oklevélének historiográfiája. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonthalma 1000 év. I. Szerk. Takács Imre. Pannonthalma 1996. 90–109.

¹⁹ DHA. I. 39.

²⁰ Mályusz Elemér: a 3. jegyzetben i. m. 200–201.

²¹ Érszegi Géza: Szent István pannonthalmi oklevél (Oklevéltani-filológiai kommentár). In: a 18. jegyzetben i. m. 73., 75., 88.

tétére vonatkozik, hanem Géza és Civakodó Henrik bajor herceg összecsapására, amelynek utolsó mozzanata 991-ben volt.²² Ez esetben nyilván István *puer* volta 991. évi állapotot tükrözne. De ha a hagyományos értelmezést fogadom el, és Szent Márton Istvánnak gyermekkorában (*in puericia mea*) nyújtott támogatását egyetlen eseményre, a 997. évi Koppány elleni háborúra vonatkoztatom, a *puericia* szó használatán akkor sem szabad fennakadni, mert ez legfeljebb csak annyit jelent: az oklevél írója nem az isidorusi értelemben írta le azt. De vajon lehet-e a *puericiát* más életkorra értelmezhető jelentésben használni a középkorban?

E ponton adja kezünkbe a probléma megoldásának másik kulcsát a Biblia. Nem az a hely, amelyre Veszprémy felhívta a figyelmet, hanem több más passzus. A kisebbik István-legenda Istvánra 997-ben alkalmazott „még gyermek” (*adhuc puer*) kifejezése ugyanis biblikus toposz. Összesen négyszer fordul ott elő, ebből két alkalommal nem állapítható meg, hogy milyen korú személyt jelölt a kifejezés.²³ A másik két esetből azonban kiderül, hogy a „még gyermek”-nek mondott ifjú hány évesen jutott ehhez a minősítéshez. Az egyikben Józsefről szólva írja a Biblia, hogy „16 esztendő volt..., még gyermek (*Joseph cum sexdecim esset annorum..., adhuc puer*)”.²⁴ A másik helyütt pedig arról van szó, hogy Jozija 8 évesen kezdett uralkodni, és országglása 8. évében még gyermek volt (*octo annorum erat Josias cum regnare coepisset, ... octavo autem anno regni sui, cum adhuc esset puer*),²⁵ vagyis a 16. évében levő személy még gyermeknek számított. A kisebbik István-legenda tehát a biblikus kifejezéssel együtt a Bibliában használatos életkor-meghatározást is átvette és alkalmazta. Hogy a Biblia életkorra vonatkozó terminológiája alapvetően eltér Isidorusétól, azt az alábbi biblikus helyek mutatják: *puer*ként szerepel ott a kisgyermek Sámuel (*puer autem erat adhuc infantulus*) akkor, amikor anyjától elválasztották, vagyis amikor már nem szopott (vagyis 2–3 éves korában), míg Antiochus egyazon időre vonatkoztatva hol mint *puer adolescens*, hol mint *adolescens* fordul elő.²⁶ Ezek a fogalmak (*infantulus* – *puer*, illetve *puer* – *adolescens*) az isidorusi norma alapján nem lehettek volna egymás szinonimái. Azt kell tehát mondanom: amikor a kisebbik István-legenda a Bibliából az *adhuc puer* kifejezést kölcsönözte, nyilvánvalóan a Bibliában ennek megfelelő életkor-meghatározást is átvette. Vagyis a kisebbik István-legenda Bibliára visszamenő terminológiája alapján István 997-ben 15–16 éves volt, azaz eszerint 981–982-ben született. (Könnyen lehet, hogy a pannonhalmi kiváltságlevél *in puericia mea* szókapcsolata is az életkor kifejezésére biblikus eredetű).

---

²² Uo. 51.

²³ Bír 8, 20; 1Krón 29, 1.

²⁴ Ter 37, 2.

²⁵ 2Krón 34, 3.

²⁶ Sám 1, 24; 1Mak 11, 54, 11, 57.

Ha mármost összevetem a nagyobbik István-legendában Isidorus nyomán használt *primus gradus adolescentie* kifejezést, amelynek alapján István születése 979–981-re tehető, a kisebbik István-legendában a Biblából vett *adhuc puerrel*, amely szerint István születési idejéül a 981–982. év adódik, akkor a kétféle terminus meglepően ugyanarra az időpontra, 980 tájára mutat. Ez megfelel minden olyan kíváncsolomnak, amelynek sem a 969., sem a 975. évi születési dátum nem tett eleget, legfőképpen annak, hogy a dinasztiaág továbbvitelének célzatával Istvánnak nyilván fiatalon kellett frigyre lépnie. István a születési idejéül általam megállapított dátum szerint 996-ban 15–16 évesen kötött házasságot Gizellával, 997-ben, Géza halálakor, a főhatalom megszerzésekor 16–17 éves volt, a koronát 1000/1001-ben 19–21 évesen nyerte el, halálakor, 1038-ban pedig közel járt 60. életéhez. További kutatásoknak kell tisztázniuk István megkeresztelésének időpontját.²⁷

---

²⁷ L. Jochen Giesler: Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Studien zu archäologischen und schriftlichen Zeugnissen. Teil 2.: Historische Interpretation. Rahden/Westf. 1997. 80.

The date of birth of Saint Stephen

Historical sources preserved three different dates as the date of birth of King Saint Stephen (967, 969, 975). The author of this study does not accept any of these dates as valid, because the relating sources are not regarded as absolutely reliable, and the given dates are not compatible with the times of other events in Saint Stephen's life, especially with that of his marriage possibly dated to 996. Concerning the year of 997 five sources — the privilege of Pannonhalma, the three legends on Saint Stephen's life (*legenda maior*, *legenda minor* and the legend compiled by bishop Hartvik) and the chronicle-composition from the 14th century — deal with Saint Stephen's age, one group of sources call him *puer*, while the other qualifies him as *adolescens*. The author explains the first piece of information about the king's age on the basis of the Bible, and the second on the basis of Isidorus of Sevilla, and analyses clearly suggest that Saint Stephen must have been born around 980 (between 979–981).